

УДК 339.543.622

Андрійчук В. Г.,* Іванов Є. І.**

ЄВРАЗІЙСЬКА ДОКТРИНА ТА РЕЗУЛЬТАТИ ЇЇ ГРАДУАЛІСТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЯК КОНСТАТАЦІЯ СЕРЙОЗНИХ ВИКЛИКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Досліджено особливості інтеграційних процесів в рамках Євразійського економічного співтовариства. Проаналізовано досягнення у формуванні єдиної митної території на теренах Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану. На основі аналізу запропоновано напрями співпраці України з країнами ЄвразЕС, виходячи з принципів збереження економічного суверенітету та забезпечення модернізаційного розвитку вітчизняної економіки.

Ключові слова: Євразійське економічне співтовариство, Митний союз Росії, Білорусі й Казахстану, ПДВ, акцизний збір, митні збори, Євразійська економічна комісія.

The features of the integration processes within the Eurasian Economic Community are investigated. The achievements of a single customs territory creation within the Customs Union of Russia, Belarus and Kazakhstan are analyzed. Areas of cooperation between Ukraine and the EEC, based on the principles of sovereignty and the preservation of economic modernization of the domestic economy, are proposed.

Key words: Eurasian Economic Community, the Customs Union of Russia, Belarus and Kazakhstan, VAT, excise duties, customs duties, the Eurasian Economic Commission.

Исследованы особенности интеграционных процессов в рамках Евразийского экономического сообщества. Проанализированы достижения в формировании единой таможенной территории Таможенного союза России, Беларуси и Казахстана. На основе анализа предложены направления сотрудничества Украины со странами ЕвразЭС, исходя из принципов сохранения экономического суверенитета и обеспечения модернизационного развития отечественной экономики.

Ключевые слова: Евразийское экономическое сообщество, Таможенный союз России, Беларуси и Казахстана, НДС, акцизный сбор, таможенные сборы, Евразийская экономическая комиссия.

Постановка проблеми. За рахунок успадкованих ще від радянської господарської системи виробничих зв'язків (передусім в основних галузях переробної промисловості)

* доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри світової економіки та міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук Вищої школи України.

** аспірант кафедри світової економіки та міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

українська економіка й досі перебуває у тісній взаємодії з економіками країн-членів Євразійського економічного співтовариства (ЄвразЕС) – Росії, Казахстану, Білорусі, Киргизстану і Таджикистану. Відтак, з огляду на важливість зростання ефективності від економічної співпраці між вітчизняними товаровиробниками і суб'єктами господарювання з країн ЄвразЕС, значної актуальності набуває питання аналізу особливостей та тенденцій поглиблення інтеграційних процесів в рамках цієї міжнародної економічної організації. Нагальною також постає необхідність пошуку оптимальної форми співпраці України з країнами ЄвразЕС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей процесів міжнародної економічної інтеграції на пострадянському просторі, в рамках яких не останнє місце посідає становлення ЄвразЕС та Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану (МС РБК) присвячено роботи провідних науково-дослідних інститутів, як в Україні [1; 2], так і поза її межами [3]. Серед вітчизняних вчених-економістів, що досліджували дані процеси, вагомий внесок у дослідження даного питання зробили А. Філіпенко [4], П. Гайдучський [5], Я. Жаліло [6] та ін. Однак низка характерний рис, які визначають умови функціонування економік держав-учасників ЄвразЕС (зокрема створеного в його рамках Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану) та умови співпраці з ними України досі залишаються недостатньо висвітленими й потребують більш детальних досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри широкий розгляд проблеми щодо можливості, а також імовірних втрат і вигод від набуття Україною членства в МС РБК та ЄвразЕС, не менш актуальним, на нашу думку, залишається пошук механізмів підвищення ефективності від співпраці України з країнами ЄвразЕС на діючих умовах шляхом аналізу практики зовнішньоекономічного регулювання обох сторін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасних досягнень та протиріч у формуванні єдиного зовнішньоекономічного режиму серед економік країн ЄвразЕС, а також визначення на його основі напрямів формування ефективної взаємодії з ними вітчизняної економіки.

На даний час чи не найвідчутнішою реальністю діяльності ЄвразЕС стало створення Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану (МС РБК), метою якого є реалізація спільної зовнішньоторговельної політики країн-членів. Як геополітичний проект МС РБК повинен прискорити інтеграційні процеси на пострадянському просторі з перспективою формування потужного регіонального блоку, здатного стати одним із центрів впливу в новій глобальній економічній системі.

Однак уже від початку функціонування МС РБК, виразного прояву набули протиріччя між його учасниками в значній кількості позицій регулювання міжнародної торгівлі. Зокрема виникло чимало розбіжностей у поглядах щодо єдиної митної політики, єдиного Митного кодексу та скасування певних експортних та імпорتنих митних зборів між членами МС РБК. Як наслідок, особливістю МС РБК є також суттєва недосконалість у застосуванні його принципів обґрунтування торговельних бар'єрів. Як цілком справедливо визначається дослідниками [7, с. 189], в рамках МС РБК існує понад 400 винятків у домовленості щодо вільного руху товарів. Крім того, збережено митний контроль на кордонах між країнами-учасниками, а також нетарифні торговельні обмеження – квоти та субсидії. Зокрема, Росія зберегла мито на експорт нафти та нафтопродуктів до Білорусі, а Білорусь – мито на транспортування російської нафти своєю територією.

Незважаючи на те, що під час створення МС РБК сторони задекларували про спільне приєднання до СОТ. Однак Росія вступила 22 серпня 2012 р. в цю організацію окремо. Відповідно до взятих нею при цьому зобов'язань триває процес тарифної лібералізації

(табл. 1), що матиме безпосереднє відношення до рівня тарифів МС РБК, тому що тарифна політика МС РБК на 92% сформована на основі російської системи митних тарифів [5, с. 7].

Таблиця 1.
Тарифна лібералізація зовнішньої торгівлі Росії в 2010 – 2019 рр.,
пов'язана з її підготовкою до вступу та вступом в СОТ, %

Середньозважені ставки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2019
На всі товари	10.3	10	7.8	7.4	6.9	5.9	5.3
На промислові товари	9.4	9.5	7.3	–	–	–	–
На сільсько-господарські товари	15.6	13.2	10.8	–	–	–	–

Укладено авторами. Джерела: [8]; [9].

Так, очікується, що впродовж перехідного періоду, який триватиме 7 років з дня вступу Росії до СОТ і закінчиться в 2019 р., середньозважена ставка митного тарифу знизиться на 4,7 відсоткових пункти – з 10,0% до 5,3%. Тому за оцінками Мінекономрозвитку РФ, у зв'язку з виконанням Росією зобов'язань перед СОТ, в новій редакції Єдиного митного тарифу Митного союзу близько 30% ставок уже зменшені (станом на 23 серпня 2012 р.) приблизно на 5 відсоткових пунктів [9]. Немає сумніву, що тенденція зниження митних ставок у ньому триватиме і надалі, максимально наближаючись до визначеного при вступі в СОТ рівня нових митних тарифів Росії.

Таким чином, Білорусь і Казахстан значною мірою розділять зобов'язання Росії перед СОТ, що закономірно призводитиме до загострення конфлікту всередині об'єднання. Адже Казахстан, який наразі виконав переважну більшість умов щодо набуття членства в СОТ, уже має домовленість щодо лібералізації свого рівня тарифного захисту до середньозваженої ставки у розмірі 7,5% (що вище за російську – 5,3%), а Білорусь поки взагалі не має перспектив стати членом СОТ.

Розглядаючи відмінності в умовах міжнародної торгівлі з країнами МС РБК, варто звернути увагу й на інші податки з зовнішньоекономічної діяльності, а саме ПДВ та акцизні збори. Зазвичай вони не розглядаються при аналізі зовнішньоторговельної політики держави, оскільки встановлюються у рівній мірі, як для іноземних, так і для вітчизняних виробників. Однак різна норма їх нарахування в Росії, Білорусі й Казахстані (табл. 2) формує різні умови торгівлі на єдиній митній території.

Таблиця 2.
Ставки ПДВ та акцизних зборів на окремі товари в країнах МС РБК у 2012 р.

Податки	Ставки податку, %		
	Росія	Білорусь	Казахстан
ПДВ	18	20	12
Акцизний збір на бензин	139,70 євро/т	285,30 євро/т	25,00 євро/т
Акцизний збір на дизельне паливо	67,00 євро/т	183,27 євро/т	3,00 євро/т

Укладено авторами. Джерела: [10, с. 106]; [11, с. 179].

Зокрема в Казахстані податковий режим є значно м'якшим. Діє ставка ПДВ у 12%, тоді як в РФ – 18%, в Білорусі – 20%. Це негативно впливає на повноту надходжень від

митних платежів до Державного бюджету РФ й призводить до перерозподілу логістичних ланцюгів. Відбувається перерозподіл обсягів імпортованих товарів на територію МС через митний кордон, розташований в Казахстані.

Окремою проблемою залишається оподаткування залізничних перевезень. Зокрема з 1 липня 2010 року «РЖД» застосовує (за офіційними даними [1]) податок на додану вартість у розмірі 18% до міжнародних перевезень у напрямку Республіки Казахстан (РК). Тобто, на даний час підприємства РК, які постачають товари російською залізницею, платять 30% ПДВ (18 % російський ПДВ і 12% казахстанський ПДВ), що, природно, позначається на рівні цін на товари і є одним з чинників розвитку інфляційних процесів в республіці.

Митні збори (платежі, які здійснюють суб'єкти ЗЕД за надання послуг митними органами) в країнах МС РБК також не є уніфікованими, а розміри їх сплати неоднакові (табл. 3).

Таблиця 3.
Діючі види та розмір митних зборів країн-членів МС РБК

Митні збори	Росія	Білорусь	Казахстан
Види	За проведення митних операцій, супроводження вантажів, зберігання під митним контролем	За митне оформлення; супроводження вантажів під митним контролем; здійснення заходів щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; за видачу кваліфікаційного атестату спеціаліста з митного оформлення; прийняття митними органами попереднього рішення; включення до реєстру банків і небанківських кредитно-фінансових організацій, визнаних митними органами гарантами сплати митних платежів	За декларування товарів, за митне супроводження, за прийняття попередніх рішень
Розмір	У відсотках до митної вартості товару	Залежать від коду товару за ТН ЗЕД: від 20 до 50 євро за митне оформлення товару у визначених для цього місцях і під час роботи митних органів та від 30 до 60 євро поза цими місцями або часом роботи	За митне оформлення основного аркуша декларації стягується збір в 60 євро і 25 євро за кожен додатковий аркуш

Джерело: [11, с. 179]

Як засвідчують аналітичні дослідження, наведені в таблиці 3, методичні підходи до нарахування митних зборів та види операцій, що підлягають під їх стягнення, принципово відрізняються у всіх державах-учасниках МС РБК.

Отже, в МС РБК в рамках ЄврАзЕС залишається невирішеним чимало питань, пов'язаних із становленням єдиної митної території з однаковими умовами здійснення зовнішньоекономічної діяльності, а також із забезпеченням ефективного та повного адміністрування митних платежів в інтересах бюджетів держав-членів. Тобто діяльність МС РБК не узгоджується з основною метою створення таких інтеграційних об'єднань, його навіть зоною вільної торгівлі можна вважати з великим застереженням, оскільки в ньому не відбулося скасування митних зборів на імпорتنі товари. Відтак, такі понятійні категорії як «зона вільної торгівлі», «митний союз», «єдиний економічний простір» за подібних обставин втрачають свій економічний сенс.

Натомість співпраця в рамках ЄврАзЕС має явно виражені риси узгодженості спорядичних питань політичного характеру, не пов'язаних прямо з процесами міжнародної економічної інтеграції. Так, чи не найбільш показовим для білоруської економіки здобутком від участі у МС можна вважати принаймні укладення угоди з РФ про середньорічну ціну на газ у розмірі 165,6 дол. США за тис. куб. метрів та домовленостей про обсяги та умови постачання російської нафти на білоруські НПЗ (без гарантованості щодо довготривалості її дії).

Незважаючи на гетерогенність зовнішньоторговельного режиму в рамках МС РБК, слід звернути увагу і на казус вкрай нерівномірного централізованого розподілу через єдиний наднаціональний орган – Євразійську економічну комісію (ЄЕК) – усіх митних платежів. При цьому на Росію припадає 87,97% усіх митних платежів, що надходять до МС РБК, на Казахстан – 7,33%, на Білорусь – 4,7% [12].

Отже, магістральним напрямом інтеграції в рамках ЄврАзЕС фактично є не інтернаціоналізація економік країн-членів, а формування єдиного інституціонального середовища, покликаного забезпечувати контроль над господарськими процесами в зовнішньоекономічній сфері, передусім задля забезпечення ревіталізації статусу геополітичного домінування Росії на теренах пострадянського простору.

На основі проведеного аналізу, пошук оптимального механізму співпраці України з країнами ЄврАзЕС в економічній сфері, на нашу думку, лежить поза вступом до МС РБК, в розбудові взаємовідносин на двосторонньому рівні та приєднанні до окремих програм ЄврАзЕС з вдосконалення системи регулювання ЗЕД. В першу чергу, це може стосуватися сфери нетарифного регулювання, а саме анонсованого запровадження Митним союзом нових технічних регламентів, які стосуються значного обсягу українського експорту до цих країн.

Відповідно до цього рішення, планується запровадження 47 нових технічних регламентів, які стосуються значного обсягу українського експорту до МС. Причому старі регламенти будуть чинними лише до 2015 р. Виробники з країн поза МС повинні будуть забезпечити відповідність стандартів експортованої продукції чинним стандартам МС. За оцінками Асоціації «Постачальники Митного союзу» [3], за умови збереження такого стану речей українські виробники ризикують опинитися в ситуації, коли понад 60% виробленої ними продукції буде не допущено до реалізації на території Митного союзу. Підприємства, що експортують продукцію до МС, наражаються на ризик витіснення їх з ринку, якщо вони будуть змушені терміново змінювати виробництво й переходити на нові стандарти технічного регулювання.

Великий ступінь ризику від окреслених змін в технічному регулюванні полягає у тому, що ринок країн ЄврАзЕС має суттєве значення для економіки України, оскільки фактично він є провідним споживачем вітчизняної продукції переробної промисловості (табл. 4) у зв'язку з незабезпеченістю випуску в Україні продукції, яка б відповідала стандартам високорозвинених країн.

Таблиця 4.
Структура українського експорту товарів в усі країни світу
та країни-члени ЄврАзЕС за рівнем обробки та доданої вартості в 2012 р.

Види продукції	Загальний експорт		Експорт в країни ЄврАзЕС	
	млн. дол. США	% до заг. обсягу	млн. дол. США	% до заг. обсягу
Сировина	29386.7	34.7	2306.6	10.3
Промислові товари з:				
- низьким рівнем доданої вартості	13884.1	16.4	10362.4	46.1
- середнім рівнем доданої вартості	17943.4	21.2	4643.0	20.7
- високим рівнем доданої вартості	15673.8	18.5	2199.9	9.8
Інші промислові товари¹	7768.7	9.2	2957.4	13.1
Всього	84656.7	100.0	22469.3	100.0

Укладено та у % до загального обсягу розраховано авторами. Джерело: [13].

Серед усієї експортованої в ЄврАзЕС української продукції сировинні товари складають досить невелику частку в 10,3%, тоді як в загальній структурі експорту – 34,7%. Серед промислових товарів найбільша різниця в частці експорту спостерігається для товарів з низьким рівнем обробки – 46,1% в країни ЄврАзЕС порівняно з 16,4% у всі країни світу. Наявна структура експорту має традиційне моногалузеве спрямування: це продукція машинобудування, металургії та сільського господарства. Продукція цих товарних груп користується попитом на ринках ЄврАзЕС не стільки через лібералізацію зовнішньоторговельного режиму, як через нижчу ціну, порівняно з інноваційно-вдосконаленими аналогами зарубіжних країн. Це пояснює й низький показник частки товарів з високим рівнем доданої вартості в експорті до країн ЄврАзЕС 9,8% порівняно з 18,5% у загальному товарному експорті України.

Таким чином, нині Україна опинилась в екстремальній ситуації, що спонукає її долучитися до процесу розроблення Митним союзом нових технічних регламентів з метою захисту інтересів вітчизняних виробників хоча б на рівні надання пропозицій та зауважень. Щодо довгострокових вигод, то вони можливі лише в разі модернізації вітчизняної економіки та її переорієнтації з виробництва та експорту сировини й напівфабрикатів на високотехнологічну продукцію (і таким чином переорієнтації на більш цивілізовані міжнародні ринки).

Серед імпорту товарів в Україну з країн ЄврАзЕС, за статистичними даними [14], переважають енергетичні матеріали – нафта і газ, що складають, зокрема, близько 70% загального товарного імпорту з них. Тому очевидно, що долучення до МС РБК не сприяє збільшенню надходжень інноваційної продукції в країну. Зростання імпорту інерційно відбувається здебільшого за рахунок сировини та напівфабрикатів. Це, зокрема, чітко простежується на прикладі Білорусі, де додатковий приріст імпорту від участі в МС РБК складався з інноваційних товарів лише на 10% [3].

Результати співпраці Білорусі в МС РБК, безперечно, є актуальним і для України. Адже в міжнародному поділі праці СНД давно позиціонується як внутрішньо-конкурентне формування, в якому превалюють виробники сировинної та напівфабрикатної продукції

¹ Товари, визначити рівень технології яких в лабораторних умовах неможливо.

(енергоресурсів, продукції АПК, металургійної та хімічної промисловості). А виходячи з реалій, які склалися у взаєминах Росії з Україною, торгівля енергоресурсами і ціноутворення на них ймовірно відбуватиметься незалежно від інтеграційних процесів в економіці, а розглядатиметься винятково у політичній площині.

Таким чином, за цілком об'єктивної, на наш погляд, оцінки, має рацію экс-міністр, а нині очільник центру ринкових реформ професор В. Лановий [15, с. 10]: «Увійти в МС для України означає відгородитися від Західного світу й перейти на споживання імпортованих товарів російського виробництва. А це означатиме, що ми повністю переходитимемо на забезпечення РФ, під її контроль і розрахунки і повернемося до всього світу спиною».

Тож єдиним позитивним виходом для України стосовно проблеми забезпечення енергоресурсами повинна стати диверсифікація енергопостачання та забезпечення високого рівня енергоощадності (а отже, здобуття енергетичної незалежності від домінуючого постачальника енергоресурсів – Росії).

Висновки. Євразійське економічне співтовариство як геополітичний та гео економічний проект Росії покликаний посилити її позиції на пострадянському просторі. Його очевидна і беззаперечна мета полягає в розширенні Росією передусім свого політичного впливу на країни-сусіди, забезпеченні свого превалювання в регіоні СНД.

Досягнення в процесах економічної інтеграції в рамках ЄврАзЕС є більш скромними в порівнянні з результатами політичних домовленостей і формування інституціонального середовища для наднаціонального контролю за зовнішнім сектором економік країн-учасниць цієї міжнародної економічної організації.

Для України оптимальним варіантом співпраці з країнами ЄврАзЕС видається активізація економічного співробітництва за всіма напрямками регулювання зовнішньоекономічної діяльності при уникненні втягування до проектів відверто політичного характеру. Відтак, найбільш продуктивним є посилення торговельних зв'язків між Україною та країнами ЄврАзЕС у рамках ЗВТ з СНД, оскільки глибші форми інтеграції призведуть до втрати економічного суверенітету та сприятимуть ізоляції вітчизняної економіки від провідних економік Заходу. Значимості набуває також розвиток конкурентних переваг продукції обробної промисловості України з метою зростання власного політико-економічного статусу, як на пострадянському, та і на світовому просторі.

Список використаних джерел

1. Харазішвілі Ю. М., Клименко В. І. Моделювання впливу співробітництва України з країнами Митного союзу на макропоказники української економіки: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1176>. Цитовано за версією сайту на 12.11.13.
2. Щодо перспектив співпраці України та Митного союзу у сфері технічного регулювання: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1108>. Цитовано за версією сайту на 12.11.13.
3. Влияние Единого экономического пространства (ЕЭП) на развитие Республики Беларусь: проблемы и пути их решения. Аналитический доклад. – Минск. – 2012. – 45 с.
4. Філіпенко А. С. Бігравітаційний варіант міжнародної економічної інтеграції України // Економічний часопис ХХІ. – 2006. – № 5-6. – С. 3 – 9.
5. Україна і Митний союз: проблеми інтеграції / за ред. П. Гайдуцького. – К. : ІСО, 2013. – 47 с.

6. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації / за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 72 с.
7. Осадча Н. В. Вплив Митного союзу Росії, Білорусі, Казахстану на зовнішньоекономічну діяльність України // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 178 – 196.
8. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>. Цитовано за версією сайту на 12. 11. 13 р.
9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.gov.ru>. Цитовано за версією сайту на 12.11.13.
10. Зеленкевич М. Л., Агарок А. А. Проблемы унификации налоговых систем в рамках Таможенного союза // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 4 (217). – С. 104 – 109.
11. Запорожець О. Ф. Митне адміністрування в Митному союзі Євразійського економічного співтовариства // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 2 – С. 176 – 180.
12. Офіційний сайт Євразійської економічної комісії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurasiancommission.org>. Цитовано за версією сайту на 13. 11. 13 р.
13. Офіційний сайт Конференції ООН з торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org. Цитовано за версією сайту на 13. 11. 13 р.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. Цитовано за версією сайту на 13. 11. 13 р.
15. Дубовик А. В. Лановий: «Лише невдоволення олігархів створюватиме, як не парадоксально, конкуренцію в Україні» // День. – 2013. – № 204-205 (4087-4088). – С. 10.